

BÂBÜRLÜ HÜKÜMDARI EKBER ŞAH'IN DİNİ SENKRETİZMİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Sami BAYBAL*

Öz

XVI. yüzyılın başlarında tarih sahnesinde yer alan Bâbürlü Devleti'nin 1556-1605 yılları arasında hükümdarı olan Ekber Şah, pek çok alanda Bâbürlülere gerçekten en parlak ve ihtişamlı dönemlerini yaşatmıştır. Ekber'in belki de en fazla dikkat çeken ve birtakım tartışmaları da beraberinde getiren yönü, "Din-i İlahî" adıyla yeni bir din kurmasıdır. Etrafını saran bazı akıl hocalarının ürettiği "sulh-ı küll" (çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikri) düşüncesinden hareketle ve büyük ihtimalle Hindûlarla Müslümanlar arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla kurmuş olduğu bu din, çeşitli dinlerin meziyet olarak kabul ettiği inanç prensiplerini birleştirerek ortaya atılmış ve Ekber Şah'ın şahsında merkezileşen bir kült olarak gelişmiştir. İşte biz bu makalede, Ekber Şah'ın Din-i İlahî'si etrafında gelişen tartışmalara ve bu dinin çerçevesini oluşturan prensiplere-uygulamalara bir göz atarak; söz konusu senkretik dinin, içinde doğduğu topluma neler kazandırdığına ya da kaybettirdiğine ilişkin bazı mülahazalara yer verilecek, Ekber'in Din-i İlahî'si bağlamında "Dinlerarası Diyalog" üzerine birşeyler söyleyebilme imkânına işaret edilecektir.

Anahtar kelimeler: Ekber Şah, Din-i İlahî, Sulh-ı küll, İbadethâne, Mahzar.

Some Reflections on the Religious Syncretism of the Mughal Emperor of India Akbar Shah

Abstract

Akbar Shah, ruling between the years 1556-1605 the Mughal Empire of India, which arose in the stage of history at the beginning of the XVth century, really made his subjects live their most flourished and grandiose years in a number of fields. The most striking and controversial aspect of Akbar is probably his endeavors to build a new religion, named "din-i ilahi". Departing from the notion sulh-i kull (friendly and peaceful co-existence on the basis of a mutual tolerance among the followers of various religions and sects) produced by his political and religious mentors and being designed most probably to put an end to the conflicts between the Hindus and the Muslims, this new religion was put forward by uniting the creedal principles of various religions considered to be virtues, and it grew as a cult centering on the person of Akbar Shah. In this article, we, by taking a closer glance at the debates taking place about the *Din-i İlahi* of Akbar Shah as well as the principles and practices underlying it and by considering the harms and benefits of that religion for the society in which it

* N.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

was born, shall show the possibility of saying some words about “Interfaith Dialogue”.

Keywords: Akbar Shah, Din-i Ilahi, Sulh-i Kull, Ibadatkhana, Mahzar

1. Giriş

XVI. asrın ilk çeyreğinde kurulan Bâbürlü Devleti kısa sürede yaşadığı çağın en büyük devletlerinden birisi olmayı başarmış; Hind alt kıtasına hâkim olmak sûretiyle kendisine tamamen yabancı olan bir coğrafyada çok sayıda farklı dil, ırk ve inançtan olan insanları üç yüz seneden fazla sürdürdüğü idaresi altında yaşatarak, söz konusu döneme âdeta damgasını vurmuştur¹.

Türk-Hind İmparatorluğu'nun 3. hükümdarı olan Celâl ed-Dîn Ekber Şâh (1542-1605) Humâyûn'un oğlu ve Bâbü'r'ün torunudur. Künyesi Ebü'l-Feth'dir. Hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren yayılma siyaseti takip eden Ekber Şâh ülke topraklarının sınırlarını oldukça geliştirmiş, Hindistan'ı tek bir merkezî idareye bağlamış, idarî teşkilât sistemi ve ordu gibi temel konularda çok önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca kültür ve sanat açısından da Bâbürlülere en parlak dönemlerini yaşatan Ekber Şâh her daldaki âlimleri himaye etmiştir. Hindular onun zamanında daha geniş ölçüde İmparatorluğun yönetiminde yer almışlar; Türk, Afgan, İranlı ve Hindulari ihtivâ eden etnik unsurlar bir idarî sınıf içinde kaynaştırılmıştır. Dolayısıyla Ekber Şâh zamanında Babürlüler Hindistan'da en ihtişamlı dönemini yaşamıştır. Avrupalılar doğudaki bu devlete Büyük Moğol İmparatorluğu adını vermişlerdir².

Mistik ruhlu bir insan olan ve Hindistan gibi dünyanın büyük dinlerinin karşılaştığı bir ülkede yaşadığı için, dinî itikatlara ve dinlerarası ihtilâflara hassaten alâka gösteren Ekber³, din alanında da kendinden söz ettirmiş; olumsuz icraatları arasında en büyüğü diyebileceğimiz bir dinî reforma ya da restorasyona girişmiştir. Ekber Şâh, farklı dinlere sahip olan tebaasını ortak tek bir din çatısı altında birleştirme projesiyle nev'i şahsına münhasır bir imparator olmaya çalışmıştır.

¹ Ekber Şâh'ın içinde doğup geliştiği Babür toplumunun dinî ve toplumsal hayatına ve çeşitliliğine dair geniş bilgi için bk. Makhanlal Roychoudhury, *The Din-i Ilahi or the Religion of Akbar*, University of Calcutta, Calcutta, 1941, s. 1-25; Gail Minault Graham, “Akbar and Aurangzeb-Syncretism and Separatism in Mughal India: A Re-xamination”, *The Muslim World*, Hartford, 1969, sy. 59, c. 2, s. 107-112; Azmi Özcan, “Müslüman Toplumlarında Birlikte Yaşama Tecrübeleri Bâbürlü-Hind Modeli”, *İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu-1998*, Yayına Hazırlayan: Ömer Turan, Ankara, 1999, s. 97.

² Geniş bilgi için bk. Enver Konukçu, “Ekber Şâh”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 542; T.H., “Ekber”, *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)*, İstanbul, 1977, IV, 210-211; Erdoğan Merçil, “Ekber”, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991, s. 359; Clifford Edmund Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslâm Devletleri Tarihi*, Türkçesi: Hande Canlı, İstanbul, 2005, s. 426 vd.; Enver Konukçu, “Bâbürlüler Hindistan'daki Temürlüler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Editörler: Hasan Celâl Güzel - Kemal Çiçek - Salim Koca, Ankara, 2002, VIII, 751.

³ T.H., “Ekber”, *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)*, IV, 212.

2. Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî

Kendi döneminde birçok ilklere imza atan Ekber Şah, gençliğinde oyun ve eğlence ile vakit geçirmiş; dolayısıyla okuma-yazma öğrenmemiştir. Bu yüzden etrafındakilere okutup dinlemek sûretiyle tarihe, felsefeye, dinî akîde ve ibadetlere dair çok şey öğrenmiştir. Aynı zamanda bu yolla Hindistan'da yaşayan dinlerle ve felsefî ekollerle ilgili pek çok bilgiyi de öğrenme fırsatı bulmuştur. Diğer taraftan Hint racalarının kızlarıyla da evlenmesi sebebiyle Hindu inanışları, âdet ve âyinlerinin etkisinde kalmıştır. Aslında düzenli olarak dinî bir eğitim almayan Ekber Şah, daha çok güzel sanatlara ve savaş sanatına merak salmış; saltanatı sırasında sarayını batılı gezgin ve din adamlarına açmış, böylece Hindistan dışındaki kültür ve medeniyetlerden haberdar olmuştur⁴.

Ekber Şah'ın hayali Hindistan'da yaşayan dinleri birleştirmektir. Başta İslâm olmak üzere çeşitli dinler tek bir din hâline dönüşebilir ve bu dinin halifesi ve koruyucusu da pekâla hükümdarın kendisi olabilir⁵.

Ekber, uzun zamandan beri tasarlamış olduğu yeni bir din kurma ve onun başı olma niyetini şu şekilde açıklıyordu: "Bir baş tarafından yönetilen bir devlette yaşayanların birbirlerinden ayrı ve birbirlerine karşı inançlar beslemesi ve başka başka kanunlarla yönetilmesi doğru değildir. Dolayısıyla bütün bunları birleştirmeliyiz; şöyle ki hem hepsi bir olsunlar, hem de o birin içinde hepsi bulunsun. Böylelikle herhangi bir din içindeki iyi şeyleri kaybetmemek ve öbürlerindeki daha iyi şeyleri de kazanmak gibi bir kazanç sağlamış oluruz. Bunu yapmakla Allah'a tapma işi, halkın rahatlığı ve devletin güvenliği sağlanmış olur"⁶.

Ekber'in dinî siyasasının amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Her şeyden önce bir hükümdar olarak kendini hocaların egemenliğinden kurtarmak ve Hindistan'da İslâm dininin başbuğu olmak,
- 2) İslâm ve Hindu dinleri arasında benzerlik ve yakınlıklar arayarak, aralarındaki uçurumu doldurmaya çalışmak,
- 3) Hem Müslüman hem de Hinduların gidebilecekleri bir çeşit dinî yol bulup o yolun önderi olmak,
- 4) Her bakımdan eş duruma sokulmuş olan Müslüman ve Hindulara dayanışmaları gerektiğini anlatmak,
- 5) Dinî temellere dayanan ve dolayısıyla türlü dinlerden olanlar için başka başka olan birçok kanunlar yerine herkesçe uyulması gereken ve dinî esaslardan

⁴http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014);

[http://www.haber10.com/makale\(Ekber_Sah'in_Dini_Ilâhî'si_bağlamında_dinler_ve_kültürler_arası_diyalog_üzerine_-_Prof._Durmuş_Bulgur\)_](http://www.haber10.com/makale(Ekber_Sah'in_Dini_Ilâhî'si_bağlamında_dinler_ve_kültürler_arası_diyalog_üzerine_-_Prof._Durmuş_Bulgur)_) (13.08.2014).

⁵ <http://www.yenideniman.com/65/ekber> (13.08.2014).

⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

ayrılan lâik özde kanunlar yapıp, halk arasında kurmak istediği eşitliği sağlamak,

6) Bütün halkın birlikte kutlayacağı bayramlar yapmak ve türlü takvimleri birleştirmek⁷.

Ekber Şah, dedesi Babür zamanından itibaren fethedilmeye başlanan Hindistan'ı vatan olarak benimsemiş, bu ülkede kalıcı olmanın yollarını aramıştı. Ekber, Hindu, Müslüman, Zerdüş, Budist, Sih, Jainist ve Hıristiyan gibi pek çok din mensubunun yaşadığı Hindistan'da, tebaası üzerinde manevî nüfuz kurmadan birlik sağlamanın mümkün olmayacağını düşünüyordu. Ekber Şah'ın çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikrini ifade eden "sulh-ı küll"⁸ düşüncesini benimsemesinde hocası Mir Abdüllatif'in etkisi büyük olmuştur⁹. Hükümdar Ekber'e bu noktada tesir eden kişilerin başında Şeyh Mübârek b. Hıdır en-Nagorî ile iki oğlu Feyzî ve Ebu'l-Fazl el-Allâmî gelmektedir; mistik bir havaya girişinde de Selim Çiştî'nin rolü büyüktür¹⁰.

Ekber Şah, sulh-ı küll düşüncesini Müslümanlara kabul ettirmek için, onlar üzerinde manevî otorite kurmanın yollarını arıyordu. Tahta çıktığı sırada Müslüman halk arasında mehdilik düşüncesi oldukça yaygındı. Ekber, XVI. yüzyılın başında mehdiliğini ilân eden Caunpurlu Muhammed'in bin yılcı (Mehdî'nin âhir zamanda bin yıl hükmedeceği inancı) hareketi Mehdeviye öğretisinden faydalanmayı düşünmüştü. Üstelik, mehdînin zuhur edeceği hicrî bininci yıl olan milâdî 1591 yılı da çok yakındı. Söz konusu dönemde mehdilik akımına destek verenler Sünnî ulemanın nüfûzunu kırıp Ekber'in dinî önder olması gerektiğine dair deliller ileri sürmüşler ve onu bir tür mehdî gibi göstermeye çalışmışlardır. Nitekim Ekber Şah da halk arasında oluşturduğu etkiden yararlanmak ve âlimlerin gücünü zayıflatmak için mehdilik cereyanını kendi lehinde kullanmıştır¹¹.

Ekber Şah'ı mehdilik konusunda yönlendiren ve teşvik edenlerin başında yine Mehdevî hareketin lideri Nagorî ile iki oğlu Feyzî ve Ebü'l-Fazl vardı. Hattâ çeşitli sapkın fikir ve dinlerin etkisinde kalan bu iki oğul saraya kabul edilmiş, Ebü'l-Fazl daha sonra ekber Şah'ın en fazla güvendiği adamları arasına girmiştir. Hükümdar, fikirlerine çok değer verdiği için onu baş vezir tayin etmiştir. Ebü'l-Fazl, hükümdarın çevresinde ona nasihat edebilecek kimseyi

⁷ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara, 1987, II, 75-76.

⁸ Adı geçen kavram hakkında ek bilgi için bk., Bayur, *Hindistan Tarihi II*, 80-81.

⁹ Roychoudhury, *The Din-i İlahî*, s. 136; Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543.

¹⁰ Graham, "Akbar and Aurangzeb-Syncretism", s. 112; Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543; H. Ahmed Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, İstanbul, 2001, sy. 188, s. 21.

¹¹ Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, 75-76; <http://www.haber10.com/makale> (Ekber Şah'ın Dini İlahî'si bağlamında dinler ve kültürler arası diyalog üzerine - Prof. Durmuş Bulgur) (13.08.2014); <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

bırakmamış, kendi şahsına münhasır fikirlerini hükümdara kabul ettirerek, bütün hareketlerini kontrol altına almayı başarabilmiştir. Riyakârlık ve dalkavuklukta eşsiz olan Ebü'l-Fazl, Ekber Şah'ın bazı akıl ve mantık dışı veya çocukça denilebilecek hareketlerine fevkalâde bir işmiş gibi değer veriyor, hattâ kaside ve medhiyeleriyle onu, dünyaya ilâhî bir vazifenin ifâsı için gelmiş bir hükümdar olarak övüp duruyordu. Ebü'l-Fazl, İslâm dini ile ilgili hususlarda Ekber Şah'ı iyice şüpheye düşürüyordu. Tamamen Ebü'l-Fazl'ın etkisine giren Ekber, ona Ekbernâme adlı bir tarih kitabı ve yine Âyin-i Ekber adını taşıyan bir kitap yazdırmıştır¹².

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere mehdiyet düşüncesi karşısında en büyük engel, bu düşünceye karşı çıkan ulemaydı ve bunlar Müslümanlar üzerinde nüfuz sahibiydiler. Ekber Şah'ın mehdîliğinin kabul ettirilmesi bakımından öncelikle ulemanın saf dışı edilmesi ve gözden düşürülmesi gerekiyordu. Ekber Şah bunu gerçekleştirmek üzere, 1575'te Fetihpûr Sikri'de büyük bir divanhâne inşa ettirmiştir¹³. İbadethâne¹⁴ adı verilen bu binada saray mensuplarını, Müslüman âlim, edip ve mutasavvıflarla Mecûsî, Hindû, Budist, Sâbî ve Hıristiyan bilginlerini toplayarak dinî konularda münazara yaptırmaya başlamıştır¹⁵.

Tarihçilerin ifadelerine göre ibadethânenin geniş salonları vardı. ¹⁶ Her bölüm bir münâzara grubuna tahsis edilmişti. Bu mekânın önemi zamanla artmış; din âlimleri de Ekber'in huzurunda şöhret kazanmayı düşündüklerinden, ülkenin her yerinden, Fetihpûr Sikri'ye gelerek münâzaralara dâhil olmuşlardır¹⁷. Ebü'l-Fazl tarafından hazırlanan sinsice soruları, orada bulunan kimselere soran Ekber Şah, her dine mensup kişilerden farklı cevaplar almıştır. Bu münazaralar sırasında özellikle Zerdüştilerin fikirlerinin etkisinde kalan Ekber, sarayda, güneşe saygı duruşunda durulması ve akşamları kandillerin yandığı sırada âyinler yapılmasını emretmiştir. Sonuçta Zerdüşti olduğunu söyleyenler bile olmuştur¹⁸.

Bu toplantılara katılan ulemâ arasındaki şahsî çekişmeler, ulemânın zaafı ve şer'î meselelerdeki anlaşmazlıkları ön plâna çıkarılıp ulema ve hocaların

¹² http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014).

¹³ Abdülhay b. Fahreddin el-Huseynî, *el-İ'lâm bimen fi Târîhi'l-Hind mine'l-A'lâm*, Beyrut, 1999, V, 496; Graham, "Akbar and Aurangzeb-Syncretism", s. 113.

¹⁴ İbadethâne ile ilgili geniş bilgi için bk. Roychoudhury, *The Din-i Ilahi*, s. 124 vd; C. Collin Davies, "Akbar", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, Leiden, 1986, I, 317.

¹⁵ Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543; Konukçu, "Bâbürlülür Hindistan'daki Temürlülür", *Türkler Ansiklopedisi*, VIII, 751-752; <http://www.haber10.com/makale/> (13.08.2014); *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Editör: Kenan Seyithanoğlu, İlmî Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1988, IX, 487.

¹⁶ Binanın krokisi için bk. Roychoudhury, *The Din-i Ilahi*, s. 125.

¹⁷ Konukçu, "Bâbürlülür Hindistan'daki Temürlülür", *Türkler Ansiklopedisi*, VIII, 752.

¹⁸ <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com> (13.08.2014).

Müslümanlar üzerindeki itibarları ve güvenilirlikleri yıpratılmaya çalışılmıştır¹⁹. Sultan, özellikle Perşembe gecesi sabaha kadar süren bu münazaraları dinlemekten sonsuz bir haz duymuştur. Ancak etrafındaki dalkavuklar fikrini bozarak ona, "Senin gibi imâm-ı âdilın müctehidleri taklit etmesi doğru değildir, imâm-ı âdilın mertebesi müctehidlerden üstündür" diyebilmişlerdir. Bunun üzerine Ekber Şah, 12 Rebülevvel 987 (9 Mayıs 1579) günü düzenlenen mevlid merasimi münasebetiyle Fetihpûr Sikri Ulucamii'nde minbere çıkarak Feyzî en-Nagorî tarafından kaleme alınan ve kendisini ilâhî mertebeye yücelten manzum bir hutbe okumuştur. Müslümanların tepkisine yol açan bu olaydan sonra Şeyh Mübârek en-Nagorî, Ekber Şah'ı "sultânü'l-İslâm kehfü'l-enâm emîrü'l-mü'minîn zıllullah ale'l-âlemîn" olarak tanıtan ve onu dinî ve dünyevî meselelerde tartışılmaz otorite olarak kabul edilen bir belge (mahzar) düzenlemiş (Receb 987 / Eylül 1579); ileri gelen âlimler de söz konusu belgeyi imzalamışlardır²⁰.

Ekber Şah, 1579 yılından itibaren, Portekizli işgalcilerle birlikte gelen Cizvit papazlarını da sarayına davet ederek uzun bir süre onları misafir etmiştir. Hıristiyanlığı öğrenmeye heves eden Şah, Cizvitlere İncil'i tercüme ettirmiş, onların kilise kurmalarına izin vermiş, çocuklarının eğitimiyle onları görevlendirmiştir. Hattâ kendisi de kiliseye giderek, kapısından girerken diz çökmek sûretiyle hürmetini ifade etmiştir. Ancak teslis inancı bir türlü Ekber Şah'ın kafasına yatmamıştır. O'nun öğrenme merakından umutlanan fakat umduklarını bulamayan misyonerler, yazdıkları mektuplarda; hükümdarın dinî tartışmalar sırasında sürekli haşhaş ve alkolün etkisi altında kaldığını görerek hayal kırıklığına uğradıklarını ve onun bir düzenbaz olduğunu iddia etmişlerdir²¹.

Yukarıda kısmen açıklamaya çalıştığımız ibadethânenin fonksiyonu çerçevesinde şunu da ilâve etmeliyiz ki; ibadethâne kapılarını Parsiler'e de açmıştır. Safevîler tarafından ülkeden çıkarılmış olan Parsiler, dinî toleransın daha fazla görüldüğü Hindistan'a sığınmışlardı. Çeşitli dinlere mensup insanların yaşadığı Bâbürlü ülkesinde saraya ve ibadethâneye kadar nüfûz edebilmeleri önemli bir hâdisedir. Bunlar, ibadethânedeki sohbetlerinde Zerdüştlüğün ne olduğunu anlatmışlar ve kendilerine göre, kabul edilebilir bir savunma yapabilmişlerdir²².

Nihayet 1582 (h. 990) yılında Ekber Şah, bütün eyalet valilerinin önünde Dîn-i İlâhî (Tanrısal Din)'yi kurduğunu resmen ilân etmiştir²³. Ekber, bu dini

¹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

²⁰ Geniş Bilgi için bk. T.H., "Ekber", *İslâm Ansiklopedisi* (M.E.B.), IV, 214.

²¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

²² Konukçu, "Bâbürlüler Hindistan'daki Temürlüler", *Türkler Ansiklopedisi*, VIII, 752

²³ T.H., "Ekber", *İslâm Ansiklopedisi* (M.E.B.), IV, 214; Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21; Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543; İsmet Parmaksızoğlu, "Ekber Şah I, Ebü'l-Feth Celâleddin (1542-1605)", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1966, XIV, 456.

kurarken; muhtemelen Hindûlar'la Müslümanlar arasındaki din ayrılığı sebebiyle ortaya çıkan çatışmalara son vermeyi hedeflediğini ileri sürmüştür. Artık İslâmiyet, Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Hinduizm, Sihizm, Caynizm ve Budizm'in inanç ve muâmelâtı adı geçen dinin çatısı altında birleştirilmiştir²⁴. Aslında İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Hinduizm'in ağırlık taşıdığı Dîn-i İlâhî, Ekber Şah'ın şahsında merkezîleşen bir kült olarak gelişmiş ve dine katılacak kişiler dahi hükümdarın kendisi tarafından seçilmiştir. Dîn-i İlâhî'nin, sayıları hiçbir zaman yirmiyi aşmayan taraftarının "Allahüekber" sözünü "Ekber tanrıdır" anlamına gelecek şekilde kullanmaları İslâm âlimleri ve Müslümanlar tarafından nefretle tenkit edilmiştir²⁵. Bu arada dinleri incelemek için kırk kişilik bir komisyon kurulmuş; bu komisyon, bütün din ve milletleri hoşgörülle, hattâ saygıyla incelerken, İslâm'ın adı geçtikçe alay etmiştir. Şayet İslâm'ı savunmak veya karşı iddiaları çürütmek isteyenler olursa derhal susturulmuşlardır²⁶.

Ekber Şah, bütün ülkeye hitap edecek ortak bir dinî kimlik arayışını sonlandırmak üzere Dîn-i İlâhî düşüncesini geliştirirken geniş ölçüde vahdet-i vücûdçu görüşlerden faydalanmıştır. Ancak onun bu düşüncesi muhafazakâr kesimleri endişelendiriyor, bütün dinlerin birleşmesiyle ortaya çıkan Dîn-i İlâhî'nin, İslâm'ın kendine has mahiyetini tehlikeye düşüreceği ifade ediliyordu. Ekber Şah'ın bu yöndeki müdahaleleri sert tepkilere yol açıyordu. Bu tepkiler bir taraftan Abdülhak ed-Dihlevî gibi âlimlerin hadis ve fıkıh eserleriyle, bir taraftan da İmam-ı Rabbânî'nin Nakşibendiyye hareketiyle ortaya konuluyordu²⁷.

Özellikle İmam-ı Rabbânî, sözü geçen fitne ve fesada karşı İslâm'a hizmet için harekete geçmiştir. Hindistan'da birçok âlim ve mutasavvıf kimse bulunduğu halde o, tahrip girişimine karşı dini ihya için tek başına mücadele vermek zorunda kalmıştır. Silahsız ve kimsesiz bu kişi hâkim irade tarafından yürütülen ilhad hareketine bir başına karşı çıkarak, iktidarın himayesindeki bütün çirkin ve gayr-i meşrû işlere muhalefet etmiş, İslâm'ı lâyıkıyla savunmaya çalışmıştır. Geniş imkânlarına rağmen idare, onu mağlup etmekten ve susturmaktan âciz kalmıştır. Sonuçta İmam-ı Rabbânî, kötülük akımının yönünü değiştirmeyi başarmıştır²⁸.

Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin 1602 senesinde öldürülmesi üzerine Dîn-i İlâhî zayıflamaya da başlamıştır. İmam-ı Rabbânî'nin başını çektiği hareketle yukarıda sözü edilen bu din, 1605'te Ekber Şah'ın ölümünden sonra, onun

²⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

²⁵ Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543.

²⁶ Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21.

²⁷ K.A. Nizami, "Hindistan", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 86-87.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21 vd.

adamları ve çevresi tarafından uydurulan bütün bid'at ve sapıklıklarıyla birlikte tamamen ortadan kalkmış; İslâm, Hindistan'da aslına rücû etmiştir²⁹.

3. Dîn-i İlahî'nin Prensipleri ve Bu Dinde Karşımıza Çıkan Uygulamalar

Yukarıdaki izahlarımızdan anlaşılacağı üzere senkretik bir yapıya sahip olan bu dinin inançla ilgili prensipleri şunlardı:

1. Mutlak kudret sahibi bir Allah vardır.
2. Güneş dünyanın nimetidir. Onunla ilgili belirli zamanlarda özel âyinler yapılmalıdır.
3. Ekber Şah zamanın maddî ve manevî önderidir. Ona bağlılık mal, can, namus ve dinde fedakârlığı gerektirir³⁰.

Kurduğu dinin temel esasları açıklanan Ekber Şah, inançlar ve dinler arasında eşitlik ilkesine uyuyorum diyerek, İslâm dininin iman ve ibadet esaslarını değiştirmeye çalışmış, Allah isminden sonra Hz. Peygamber'in ismini zikretmeyi yasaklamıştı. "Muhammed Resûlullah" yerine "Ekber Halîfetullah" ibaresini koydurmuştu³¹. Hz. Peygamber'in ismine karşı aşırı düşmanlığı sebebiyle, kumandanlarından isimlerinin içinde Muhammed kelimesi geçenlerin isimlerini değiştirmişti. Son zamanlarına doğru camileri tahrip ettirmişti. Bu sebeple Ekber Şah, "Lâ ilâhe illâllah, Ekber halîfetullah (Allah'tan başka ilâh yoktur ve Ekber O'nun vekîlidir)" sözünü bu yeni dinin şahadet kelimesi yapmıştır. Bu Tanrısal Din'e girenler "teşile" adını alıyordu ki; bunun Hintçe'de mânâsı "mürîd ve tâbî" demektir³².

İslâmî selâmlaşma usûlü de değiştirilmişti. Selâma başlayan "Allahü Ekber" der, cevap veren de "Celle celâlühü" ifadesini kullanırdı. Şah'ın adı Celaleddin, lâkabı da Ekber idi. Bu duruma göre selâm onun isim ve lâkabını tekrarlamaktan ve tanrılığını itiraftan ibaret oluyordu³³.

Dîn-i İlahî'ye göre, Ekber Şah, daha önce vurguladığımız gibi Allah'ın mutlak vekîli idi. Bu dine girebilmek için dört dereceden geçmek gerekiyordu. Ona bağlananlar; mal, can, namus ve iman nâmına neleri varsa hepsini ona verecekler ve sadâkat yemini edeceklerdi. Güneşin saltanat günü olarak kabul edilen Pazar günü kabul töreninde mürîd adayı dine girmek için sarığını çıkarıp eline almak ve Ekber Şah'ın ayağına kapanmak zorundaydı. Bu hareketin mânâsı, bütün fenalıkların başı sayılan hürs ve bencillikten kurtulmak olarak kabul ediliyordu. Bu şekilde Ekber'in ayağına kapanan kimseyi Ekber Şah kaldırır, sarığını başına geçirir, böylece o kimse zahîrî hayattan kurtulup hakikî

²⁹ Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543; T.H., "Ekber", *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)*, IV, 215-216.

³⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

³¹ Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21; http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014).

³² Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21.

³³ Özdemir, aynı makale, sy. 188, s. 21.

hayata girmiş sayılırdı. Ekber Şah ona, üzerinde kendi resmi ile “Allahü ekber” yazılı bir şilt verirdi³⁴. Yeni dine girenler; “Ben filan oğlu filan, babamdan, anamdan öğrendiğim İslâm dininden kendi arzum ile çıktım. Şah Ekber’in ilâhî itikadını kabul ediyor ve böylece mal, can, namus ve dinimi fedaya hazır olduğumu beyân ediyorum” sözlerini ihtiva eden bir beyannameyi doldururlar ve bunu yeni dinin imamı sayılan Ebü'l-Fazl'a teslim ederlerdi³⁵.

Dîn-i İlähî'de güneşe; sabah, ikindi, gurub vakitlerinde ve gece yarısı olmak üzere günde dört kere tapılırdı. Güneşin Sanskrit dilince bin bir adı toplanıp zikir gibi kullanılmak üzere dağıtılmıştı. Ekber Şah her sabah güneş doğarken bir Brahman'ın yardımıyla bu bin bir kelimeyi söyler, sonra sarayın bir penceresinden görünür ve saray önünde biriken halk birden yere kapanarak secde ederlerdi. Hattâ Ekber öğleden sonra belli bir vakitte güneşin alçalmasına hürmeten şayet at üzerinde ise atından iner, uykudaysa uyanırdı. Ekber Şah'ın sarayında İslâm dini ile alay edilir, İslâmî ibadetlerin mânâsız ve mantıksız şeyler olduğu anlatılır, İslâm aleyhinde şiirler düzülerek, sokaklarda okumaları için insanlar zorlanırdı³⁶. Ayrıca uydurma “Dîn-i İlähî”yi kabul edenlere şehirlerini süslemek için hükümdarın resmi ve heykeli hediye edilirdi³⁷.

Ekber Şah'ın icat ettiği “takvim-i ilâhî”ye göre, Şah'ın tahta çıkması, nevrüz ve mihrican gibi bayramlar kutlanır, bu bayramlara dinî bayramlardan daha çok önem verilirdi. Bu dönemde; herkesin istediği dine girmesine, dinî vazifesini yerine getirip ibadethâne açmasına, faizle borç verilmesine, eğlence yerlerinin ve kumarhânelerin devlet kontrolünde açılmasına izin verilmişti. Şarap içmek serbest bırakılmış, devlet tarafından içki satılan dükkanlar açılmıştı. Dahası Nevrüz günü şarap içmek farz olarak ilân edilmişti. Yılbaşı kutlamasında, hükümdar meclisinde içki içmek şarttı. Artık müftü ve kadılar bile bunu günah saymıyordu. Altın ve ipek kullanmak, kurt ve aslan eti yemek helâl sayılmıştı. Domuz sadece helâl kılınmakla kalmayıp kutsal hayvanlar arasına dâhil edilerek, sabahları onu görmek uğur kabul edilmişti³⁸.

Dîn-i İlähî'de abdest, namaz yoktu. Sadaka ve zekât tanınmazdı. Bu dinin salikleri Mecûsî gibi ateşe eğilir, Nasârâ gibi istavroz çıkarırlardı. Yetişkin erkekler, kadınlar gibi ziynet takar, allı morlu ipekliler kuşanırlardı. Oruç

³⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014); http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014)

³⁵ http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014).

³⁶ http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014);

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

³⁷ Özdemir, “Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani”, *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21.

³⁸ http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-Ekber_Sah (13.08.2014);

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014); <http://www.e-tarih.org/makaleler> (Hindistan'ın Kabusu Ekber Şah) (13.08.2014).

ibadetini bir ay boyunca et yememek olarak algılayan Ekber Şah, Ramazan ayında av yasağı getirmişti. Bu uygulama Hinduların hoşuna gitmişti³⁹.

Saray erkânından olan müritlerin sosyal yaşamlarını kontrol altında tutan Ekber, onlara yalnız çocuk yaptıkları sürece cinsel ilişkide bulunmalarını emretmiş ve çocuk sayılarını sınırlandırmıştı⁴⁰.

Halk alınlarına Hintçe'de "kaşka" denilen bir dövme yaptırıyor, omuzlarına ve vücutlarının yan kısmına cenyo (zünnar) kuşanıyordu. Sığırları kutsal saymaya başlamışlardı⁴¹.

Siyasî ve sosyal sorumlara temel bir çözüm yolu olarak icad ettiği bu dinle Ekber Şah hayvan kesimini yasaklamış ve halkın sadece gıda olarak bitki ile yetinmelerini kurala bağlamıştı. Brahman kadınlarla ve aksine karşılıklı evlenmelere izin veriyordu. Dinin dil gibi bir olgu olduğu görüşüne varmıştı. Yani O'na göre dil, Moğolların konuştuğu Türkçe ile, edebiyat dili olan Farsça ve bunlara ilâve olarak giren birçok Arapça ve yabancı kelimelerden oluşan Urdu diliydi⁴². Arapça'nın öğrenilmesi yasaklanmıştı. Sarayda Hinduların Türkçe, Türklerin ve Farisîlerin Hintçe öğrenmelerini şart koşmuştu⁴³.

Ekber Şah recm ve hırsızların kollarının kesilmesi cezalarını kaldırmış; Hıristiyanları memnun etmek için cizye ve haraç vergilerinin bir daha alınmamasını emrederek, şahsî hazinesi ile kiliseler yaptırmıştı⁴⁴.

Her ne kadar bu yeni dinin kayda değer bir tarafı, "kocası ölen kadınların kocalarının cesediyle birlikte diri diri yakılması ve çocukların evlendirilmesi gibi bazı Hindû geleneklerini yasaklamış olmasıdır"⁴⁵ şeklinde bir bilgi ile karşı karşıya kalsak da, bu dinde ölüleri defin yerine, yakmak ve denize atmak tercih ediliyordu. Şayet bir kimse ölüsünün İslâmî usullere göre defin edilmesini isterse, Ekber Şah, cenazenin ayakları kibleye gelecek şekilde gömülmesini emrederdi. Bizzat kendisi de İslâm'a inat olsun diye ayaklarını daima kibleye doğru uzatırdı⁴⁶.

Bu din, aynı zamanda şehvet düşkünlüğü, iftira ve gurur gibi günahları şiddetle yasaklamıştı. Öte yandan insanlar arasında eşitlik, alicenaplık, ihtiyat, takvâ gibi faziletleri de esas almıştı⁴⁷.

³⁹ <http://www.e-tarih.org/makaleler> (13.08.2014); <http://www.yeniden iman.com/65/ekber> (13.08.2014).

⁴⁰ <http://www.yeniden iman.com/65/ekber> (13.08.2014).

⁴¹ Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21.

⁴² Mahmud Şakir, *Hız. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev. Ferit Aydın, İstanbul, 2004, VII, 425-426.

⁴³ Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21; <http://www.yeniden iman.com/65/ekber> (13.08.2014).

⁴⁴ <http://www.yeniden iman.com/65/ekber> (13.08.2014).

⁴⁵ Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543.

⁴⁶ Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", *Altınoluk Dergisi*, sy. 188, s. 21.

⁴⁷ Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543.

4. Sonuç

Hint-Türk İmparatorluğu'nda hükümdar olarak haklı bir şöhrete ulaşan Ekber Şah, saltanatta bulunduğu süreçte gerçekleştirdiği öteki ıslahat hareketleri ile birlikte Dîn-i Hak veya Dîn-i İlâhî adını verdiği din görüşünün ilk telkinlerini büyük ihtimalle öğretmeni Abdüllatif Kazvî'nden almıştır. Bu telkinin temeli ise, bütün inanışları bir müsamaha çizgisinde toplamak, sulh-ı küll anlayışında birleştirmek, Hindu olsun, Müslüman olsun bütün tebaasının babası, Hindistan'ın hakikî hükümdarı olmaktır. Onun dinî restorasyon fikri özel hayatı ile birlikte gelişmiştir.

Ekber'in 1582'de ilân ettiği Dîn-i İlâhî, bir din olmaktan çok Panteizm'e meyleden bir Monoteizm anlayışı olan ve belki de bir tarikat sayılabilecek bir görüşü temsil ediyor; Allah'ın yeryüzünde vekili sıfatıyla imparatoru fiilen tanrılaştırmaktan, güneşe ve bununla alâkalı olarak ateşe ve öteki ışıklara saygı göstermekten ibaret olup, esaslarının özünü (ruhunu) Hindu, Caynî ve Parsî ibadetlerinden almış bulunuyordu. Ekber içinde doğduğu Müslümanlığa, devrindeki ulemanın şekilciliği ve müsamahasızlığı yüzünden büyük bir huç duymakla Müslümanlığın erkân ve ibadetlerine kendi dininde yer vermemiş, hattâ onları tahkir etmeyi ve Müslümanları baskı altına almayı ilke hâlinde dinine koymuştu. Dilinden düşürmediği sulh-ı küll deyimine rağmen Müslümanlığı bir bakıma aforoz etmişti.

Bu dinin Hint sosyal yapısında gerçekleştirdiği tek faydalı iş, kocaları ölen Hindu kadınların onlarla birlikte yakılmaları ile küçük çocukların evlendirilmesi adetine engel oluşudur, denilebilir. Bazı yazarlar Ekber'in Müslüman olarak öldüğünü söylerler. Nitekim cenazesi İslâmî usüllere göre kaldırılmıştır.

Ekber Şah, bütün kusurlarına rağmen Hint tarihinde Asoka ile birlikte en büyük hükümdar olarak tanınmıştır. O, gerçekleştirdiği pek çok icraat yanında düşmanlarına insanca muamele etmiş, insanlığın ortak bir inanç ve nizamda toplanmasını özlemiştir. Onun en bariz vasfı müsamahakârlık olmuştur. Ona göre din, ırk, cins ve mezhep farkının hiçbir değeri yoktur. Onun için devletin en yüksek görevlerine hangi dinden olursa olsun her başarılı kimseyi getirmekten çekinmemiştir.

Bütün bu yazılıp çizilenlerden sonra belki söylenmesi ve hatırlatılması gereken şeylerden birisi de, günümüzde en çok tartışılan konulardan olan "Dinlerarası Diyalog" söyleminin, bazılarınca Ekber Şah'ın dinî senkretizmi ile ilişkilendirilmeye çalışılabileceğidir.

7. Kaynaklar

BAYUR, Y. H., 1987, "*Hindistan Tarihi*", I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- BOSWORTH, C. E., 2005, *"Doğuşundan Günümüze İslâm Devletleri Tarihi"*, Türkçesi: Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- DAVIES, C. C., 1986, *"Akbar"*, The Encyclopaedia of Islam (New Edition), E.J.Brill, Leiden.
- EL-HUSEYİNÎ, ABDÜLHAY B. FAHREDDİN, 1999, *"el-İ'lâm bimen fî Târîhi'l-Hind mine'l-A'lâm"* (el-Müsemâmâ bi Nüzheti'l-Havâtır ve Behcetü'l-Mesâmi' ve'n-Nevâzır), I-VIII, Dâru ibn Hazm, Beyrut.
- GRAHAM, G. M., 1969, *"Akbar and Aurangzeb-Syncretism and Separatism in Mughal India: A Re-examination"*, The Muslim World, Hartford, c. 2, sy. 59, s. 106-126.
- KONUKÇU, E., 1994, *"Ekber Şah"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Divantaş, İstanbul, X, 542-544.
- _____, 2002, *"Bâbürlüler Hindistan'daki Temürlüler"*, Türkler Ansiklopedisi, Editörler: Hasan Celâl Güzel - Kemal Çiçek - Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, VIII, 750-752.
- MERÇİL, E., 1991, *"Ekber"*, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- NİZAMI, K.A., 1998, *"Hindistan"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Divantaş, İstanbul, XVIII, 86-87.
- ORTAYLI, İ., 2005, *"Osmanlılar'da Millet Sistemi"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Divantaş, İstanbul, XXX, 66-70.
- ÖZCAN, A., 1999, *"Müslüman Toplumlarında Birlikte Yaşama Tecrübeleri Bâbürlü - Hind Modeli"*, İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu-1998, Yayına Hazırlayan: Ömer Turan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 97-101.
- ÖZDEMİR, H. A., 2001, *"Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani"*, Altınoluk Dergisi, İstanbul, sy. 188, s. 21 vd.
- PARMAKSIZOĞLU, İSMET, 1966, *"Ekber Şah I, Ebü'l-Feth Celâleddin (1542-1605)"*, Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, XIV, 454-456.
- ROYCHOUDHURY, M., 1941, *"The Din-i Ilahi or the Religion of Akbar"*, University of Calcutta, Calcutta.
- SEYİTHANOĞLU, K. (Editör), 1988, *"Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi"*, I-XIV, İlmi Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul.
- ŞAKİR, M., 2004, *"Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi"*, Çev. Ferit Aydın, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul.

T.H., 1977, "Ekber", İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, IV, 210-217.

Web Siteleri

<http://www.haber10.com/makale> (Ekber Şah'ın Din-i İlahisi Bağlamında Dinler ve Kültürler Arası Diyalog Üzerine-Prof. Durmuş Bulgur) (13.08.2014).

<http://www.e-tarih.org/makaleler> (Hindistan'ın Kâbusu Ekber Şah) (13.08.2014).

http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/islam-tarihi-d-ekber_sah (13.08.2014).

<http://www.yeniden iman.com/65/ekber> (13.08.2014).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekber> (13.08.2014).

